

Raadsvoorstel

Onderwerp **Vaststelling Inrichtingsplan en uitvoeringskrediet Grote Markt**
Steller/telnr. P. van den Bosch/ 14050 Bijlagen 4

Classificatie Openbaar Geheim

Vertrouwelijk

Portefeuillehouder

van der Schaaf

Raadscommissie

Langetermijn agenda (LTA)
Raad

LTA ja: Maand 1 Jaar 2021
LTA nee: Niet op LTA

Voorgesteld raadsbesluit

De raad besluit

- I. het Inrichtingsplan voor de herinrichting van de Grote Markt vast te stellen;
- II. de totale kosten behorende bij dit inrichtingsplan te bepalen op € 14.000.000,--;
- III. hiertoe een aanvullend uitvoeringskrediet beschikbaar te stellen voor de uitvoering van de herinrichting Grote Markt ter grootte van € 12.400.000,--. Daarmee komt het totale investeringskrediet voor de herinrichting Grote Markt op € 14.000.000,--;
- IV. het aanvullend uitvoeringskrediet te dekken uit:
  - a) een bijdrage van € 50.000,-- uit het onderhoudsbudget stadsbeheer (jaarschijf 2022) en deze te storten in de bekleemde reserve;
  - b) voor € 500.000,-- van de boekwaarde het budget vanuit het uitvoeringsprogramma Groen in te zetten;
  - c) voor de resterende € 11.850.000,-- voor de uitvoering van de herinrichting van de Grote Markt, de structurele middelen voor het programma Binnenstad in te zetten.
- V. de middelen ad € 20.000,-- voor het uitvoeringsprogramma Groen toe te voegen aan het budget voor de Binnenstad;
- VI. de aan het uitvoeringskrediet verbonden kapitaallasten ad.€ 496.000,-- voor € 2.000,-- te dekken uit bovengenoemde storting in de bekleemde reserve en voor € 494.000,-- uit de structurele middelen voor dekking kapitaallasten ten behoeve van het programma Binnenstad;
- VII. de gemeentebegroting 2022 op deelprogrammaniveau overeenkomstig te wijzigen;
- VIII. geheimhouding te bekrachtigen ten aanzien van bijlage 1 op grond van artikel 10, lid 2, sub b van de Wet openbaarheid van bestuur juncto artikel 25, lid 3 Gemeentewet.

Samenvatting

Met dit raadsvoorstel geven we concreet invulling aan onze ambities voor de herinrichting Grote Markt. Op 27 januari 2021 hebt u als raad ingestemd met het Programma van Eisen (PvE), inclusief structuurschets, voor de herinrichting van de Grote Markt. De afgelopen periode is op basis van dit PvE gewerkt aan de totstandkoming van het inrichtingsplan. Dit is nu onderdeel van dit raadsvoorstel en is tot stand gekomen op basis van de participatie en doorontwikkeling van het conceptinrichtingsplan dat het college op 7 september 2021 vaststelde. In dit voorstel stellen wij uw raad voor om het inrichtingsplan vast te stellen, de totale kosten te bepalen op € 14.000.000,-- en een aanvullend uitvoeringskrediet ad € 12.400.000,-- te verstrekken voor de volgende fase: de uitvoering van het inrichtingsplan waarmee de herinrichting kan worden gerealiseerd. Op bijlage 1 wordt geheimhouding opgelegd omdat de openbaarheid van financiële gegevens de belangen van de gemeente kan schaden.

Vervolg voorgesteld raadsbesluit

Aanleiding en doel

Op 27 januari 2021 hebt u als raad het Programma van Eisen voor de herinrichting van de Grote Markt vastgesteld. Daarmee is een belangrijke stap gezet in het totale project om te komen tot een 'nieuwe' invulling van ons belangrijkste plein in Stad. De herinrichting is onderdeel van de uitwerking visie Bestemming Binnenstad uit 2016 en het daaraan gekoppelde uitvoeringsprogramma Ruimte voor Jou. Doel is meer ruimte in de binnenstad voor voetganger en fietser, een aangenamere verblijfsruimte, meer groen en een betere toegankelijkheid: de visie geeft invulling aan het streven om de binnenstad ook in de toekomst aantrekkelijk, toegankelijk, veilig en bereikbaar te houden. Door het plein opnieuw in te richten kan de Grote Markt weer de betekenis in het hart van de stad krijgen die het verdient.

De afgelopen periode is volop gewerkt aan het ontwerp voor de herinrichting Grote Markt en met vele betrokkenen en belanghebbenden gesproken. Op 8 september jongstleden heeft het college het conceptinrichtingsplan voor participatie vrijgegeven. De vele positieve reacties hierop ziet het college als een belangrijke steun in de rug om met deze plannen door te gaan. In dit raadsvoorstel leggen we u het inrichtingsplan voor ter vaststelling. In dit voorstel vragen we uw raad het uitvoeringskrediet voor de realisatie van het plan vast te stellen. Na vaststelling verwachten wij in het tweede kwartaal van 2022 met het werk te kunnen beginnen.

Kader

Het inrichtingsplan voor de herinrichting van de Grote Markt sluit volledig aan bij spoor 2 van Coalitieakkoord 'Gezond, Groen, Gelukkig Groningen', het herwinnen van de openbare ruimte, waarbij meer ruimte komt voor groen, bewegen, spelen en ontmoeten en we zo een positieve bijdrage leveren aan de gezondheid én leefkwaliteit. Dit vindt ook zijn weerslag in de Omgevingsvisie 'The Next City' waarin een pleidooi wordt gedaan voor meer groen en openbare ruimte, meer plekken voor ontmoeting en bewegen. Het inrichtingsplan op basis van het Programma van Eisen voor herinrichting van de Grote Markt geeft ruime invulling aan de gestelde ambities die in het Coalitieakkoord en Omgevingsvisie zijn benoemd.

De herinrichting van de Grote Markt is aangekondigd in de Binnenstadvisie 'Bestemming Binnenstad' (vastgesteld 24 februari 2016). In de binnenstadvisie wordt aangegeven dat de Grote Markt weer van grootstedelijke allure moet zijn en voor iedereen als één geheel aanvoelen: met recht de huiskamer van de stad. De Binnenstadvisie is nader uitgewerkt in de Leidraad voor de openbare ruimte van de binnenstad van Groningen 'Nieuwe Stadsruimtes' (vastgesteld in 2017). In deze leidraad zijn aanzetten gemaakt hoe de Grote Markt heringericht zou kunnen worden. Elementen die in deze aanzetten zijn benoemd, zoals toevoeging van groen, zitplekken, een waterelement en een overgangszone waar het prettig verblijven is, komen prominent terug in het Programma van Eisen voor de herinrichting van de Grote Markt, dat op 27 januari door uw raad is vastgesteld en de basis vormt voor het inrichtingsplan dat nu voorligt.

Argumenten en afwegingen

In het PvE hebben we vijf hoofdambitieën gedefinieerd voor de herinrichting van de Grote Markt. Deze hebben we in het concept inrichtingsplan verder uitgewerkt en nu hun definitieve invulling gegeven in het inrichtingsplan:

1. *Het centrale plein*

De Grote Markt is van oudsher een centraal marktplein. En ook al verschuift die functie naar de Vismarkt, de karakteristieken van het plein willen we behouden: een verharde stedelijke ruimte waar de gevels de ruimte bepalen en de ruimte zo veel mogelijk ongedeelde en functioneel bepaald is. De opgave voor de herinrichting is evenwel om vooral ook de gebruiks- en belevingswaarde te vergroten, mét zo veel mogelijk behoud van karakteristieken.

Dit spanningsveld tussen behoud van bestaande kwaliteiten en ruimte voor hedendaags (en toekomstig) gebruik, heeft ertoe geleid dat de keuze voor een ondersteunend ontwerp bureau is gevallen op Vogt LA,

een bureau met internationale ervaring in het inrichten van stedelijke buitenruimte dat uitstekend in staat is om een balans te vinden tussen ruimtelijke kwaliteit en gebruikswaarde.

Indeling

De uitgangspunten voor de nieuwe inrichting is overeenkomstig het PvE zijn volgt vertaald in het inrichtingsplan door de wanden zoveel mogelijk vrij te houden voor de beleving van één leesbare pleinruimte met in de basis één vloer van gevel tot gevel. De bestrating van de nieuwe pleinvloer is afwijkend van het gele tapijt van de binnenstad, anders dan de Vismarkt of de Nieuwe Markt en karaktervol onderscheidend, uniek, en gebaseerd op lokaal aanwezige kwaliteiten. Vervolgens passen we een functionele indeling toe die is afgeleid van de historische zonering. De uitwerking van de in de structuurschets van het PvE vastgelegde zonering, leidt in het nieuwe plan tot een ruimtelijke toevoeging op het plein (de Circus Maximus-lijn), die de ruimte en het gebruik van het plein organiseert. Met deze lijn als basis vindt de duurzame en hoogwaardige inrichting plaats. De nieuw toegevoegde bomengroep als eigentijdse toevoeging en de gemengde zone rondom het open middenplein geven de Grote Markt onmiskenbaar een nieuwe identiteit mee, waarbinnen ook evenementen en andere samenkomsten volop mogelijk zijn. De bestrating, de bomen en het straatmeubilair in natuursteen vormen samen met de omringende bebouwing een uniek geheel.

2. Ontmoetingsplein met verblijfskwaliteit

De kwaliteit van ontmoeten en verblijven wordt ten eerste bepaald door de mate van veiligheid en bescherming die de plek biedt, de mate van comfort dat ervaren wordt en als laatste de mate van genoegen en plezier die de omgeving oproept. Dit heeft alles te maken met maat en schaal. Enerzijds willen we de grootsheid van het plein zo veel mogelijk bewaren, anderzijds is er behoefte aan een toevoeging van menselijke schaal, meer beschutting en uitnodigende verblijfskwaliteit.

Gemengde zone

Het inrichtingsplan geeft conform het PvE antwoorden op deze vragen door een zorgvuldige geleiding van de grote pleinruimte. Naast de gevelzone (herintroductie stoepzone aan de gevels en een nieuwe veilige comfortzone voor voetgangers) voegen we in de binnenranden van het plein de zogenaamde 'gemengde zone' toe ingericht op verblijf. De gemengde zone is de plek bij uitstek waar spontane ontmoetingen plaats kunnen vinden, door commerciële terrassen en publieke zitplekken naast elkaar te plaatsen. We voegen daarbij fors meer ruimte toe voor openbaar (niet-commercieel) zitten, aan alle kanten van het plein, door middel van zitelementen en een verhoogde toepassing van de windroos binnen de bomengroep. De randzone omsluit het grote open middenplein waar de bestaande karakteristieke zichtlijnen gerespecteerd worden. Het centrale lege plein biedt naast ruimte voor bijzondere gebeurtenissen en grootschalige evenementen ook ruimte die ongeprogrammeerd is, als plek voor het onverwachte.

Bomengroep

De ambitie van de gemeente Groningen voor meer, beter en bereikbaar groen (Groenplan Vitamine G) krijgt met de centrale bomengroep een beeldbepalende invulling aan de oostkant van het plein. Op de Grote Markt laten we zo zien waar de gemeente Groningen voor staat: een groenere en klimaatadaptieve gemeente. Met de bomengroep ontstaat een veel sterker effect op het plein dan wanneer we met losse bomen zouden werken; de pleinruimte blijft 'heel' en de leegte ervaarbaar. De dichter bij elkaar geplaatste bomen maken een fijne plek binnen het plein met een andere schaal. Het bladerdak vormt een welkom filter, zowel visueel als auditief. De Bouma-ster wordt naar een plek onder de bomen verplaatst en krijgt hier een toegevoegde waarde als nieuwe ontmoetingsplek. Samen met de andere bestaande én nieuwe bomen op het plein vormt groen zo een belangrijke pijler voor het inrichtingsplan.

Het resultaat is een nieuwe afstemming tussen enerzijds cultuurhistorische waarden van het plein en anderzijds welkome eigentijdse toevoegingen aan het verblijfsklimaat op het plein in een grote variatie: onder bomen, in de zon met water, om te spelen, om iets te eten of te kopen, zittend op een terras of juist op een niet-commercieel zitmeubel.

Waterelement

Naast de bomen in de bomengroep worden in aanvulling op de bestaande twee bomen nieuwe bomen toegevoegd aan de zuidzijde en noordwestzijde. Het Waagplein wordt aangevuld met een water-element en biedt nu ook verpozing en zit-/speelgelegenheden.

3. Een levendig plein

In het PvE is gezocht naar een zonering op het plein die recht doet aan de functies van het plein en deze ook fysiek tot uitdrukking brengt. We zoeken naar een aantrekkelijke mix van commercieel gebruik en publiek gebruik, naast elkaar. Altijd staat het publieke karakter voorop, het plein is en blijft openbaar gebied en alle gebruik (commercie, evenementen) op het plein is in principe tijdelijk en flexibel.

De zonering uit het PvE is rechtstreeks overgenomen in het nieuwe inrichtingsplan: aan weerszijden van de comfortzone evenwijdig aan de gevels, waar voetgangers lopen en flaneren, zijn twee zones die zich lenen voor verblijf. Langs de gevels de stoepzone, waar gevelterrassen, uitstallingen of klein groen en zitgelegenheid een plek kunnen krijgen. Verblijven is hier kortdurig. Voor langduriger verblijf vindt men een plek naar keuze in de gemengde zone. Veelal zal het dan gaan om terrassen van de aangrenzende horeca. Maar minstens zo belangrijk is het niet-commerciële zitten waarvoor volop gelegenheid wordt gecreëerd.

Structuur in indeling gericht op gebruik en beleving

De invulling van de gemengde zone verschilt afhankelijk van de plek op het plein en mede beïnvloed door wat er aan/achter de bijbehorende gevel gelegen aan het plein gebeurt. In het PvE is een nieuwe structuur geïntroduceerd, de 'Circus Maximus'-lijn. Deze wordt in materiaal onderscheiden binnen het plein en deze nieuwe lijn wordt drager van verschillende sfeergebieden, plekken met een eigen, aan de locatie ontleend, gebruik. Daarnaast is deze lijn de ruimtelijke structuur binnen het plein waarop straatmeubilair wordt geplaatst, zitelementen, afvalbakken, lichtmasten, etc. De lijn krijgt karakter door een consequent materiaal gebruik: alle zit- en speel-elementen worden uit hetzelfde natuursteen gemaakt in een robuuste, tijdloze en sculpturale vormgeving. De lijn verbindt de verschillende verblijfsplekken rondom het open middenplein en loopt door de terrassenzone aan de zuidzijde van het plein, via de bomengroep met de verplaatste Bouma-ster naar een plek aan de noordzijde waar water-spel verkoeling brengt, naast een plek ten noorden van het stadhuis waar de standplaatsen een nieuwe locatie krijgen in combinatie met een publieke zitplek. De Bouma-ster wordt in het voorstel verhoogd en is op die manier te gebruiken als ontmoetings- en zitplek. En tot slot: op het Waagplein wordt een water-element toegevoegd dat de ruimte ordent en plek biedt voor zitten en spelen.

Evenementen

Het lege en open middenplein is de flexibele ruimte bij uitstek. Op normale dagen om over te lopen of te fietsen. Bij grote festiviteiten en evenementen wordt het middengebied tijdelijk onttrokken en vervallen fiets- en loopbewegingen door het midden. Het plan voldoet aan de uitgangspunten van het PvE: behoud van de bestaande stedelijke evenementen (kermis, Keiweek, ESN) en groei tot 8.000 bezoekers is gegarandeerd in het nieuwe inrichtingsplan. Met de bomengroep moet bij het opstellen rekening worden gehouden (geen grote podia aan de oostzijde), maar voegt ook nieuwe mogelijkheden voor evenementen toe. Aan de noordzijde van het plein zijn de opstellingsmogelijkheden voor evenementen juist verruimd ten opzichte van de structuurschets uit het PvE. Opstelling van kramen, bars etc. onder de bomengroep is zeer wel mogelijk, daarnaast voegt het een sfeervolle nieuwe plek met kwaliteit toe, bijvoorbeeld voor een kerstmarkt of een boekenmarkt. De verhoogde ster is niet alleen een aantrekkelijke zitplek, voor kleinere evenementen kan het ook een podium zijn. Ook de kermis kan net als voorheen in de toekomst op het plein kunnen plaatsvinden. Nader onderzoek zal uitwijzen welke indeling en vorm het best bij het nieuw ingerichte plein past, waarbij ook het eventuele gebruik van (een deel van) de permanente zone wordt verkend. Voor evenementen, markt, kermis en ander gebruik worden alle noodzakelijke faciliteiten op het gebied van water, afval, elektriciteit en afvoer in het ontwerp verwerkt. Daar waar dit mogelijk is voegen we dit toe aan de Circus Maximus-lijn.

Veiligheid

Een interne en externe check op openbare orde en veiligheidsaspecten heeft plaatsgevonden, waarbij aandacht is geschonken aan vluchtroutes, omgang met obstakels, toepassing verlichting, mogelijkheden cameratoezicht en bereikbaarheid hulpdiensten. De Grote Markt en alle aansluitende straten zullen (vanzelfsprekend) bereikbaar zijn voor hulpverleningsdiensten. Bij evenementen op de Grote Markt blijven de comfortzones aan de noord- en zuidzijde van het plein beschikbaar en kan de fietsroute langs de oostzijde worden gebruikt als aanrijroute. Op de Grote Markt en door de oude busstraten Gelkingestraat en Oosterstraat kunnen hulpverleningsdiensten niet meer met een vergelijkbare snelheid rijden als in de huidige situatie. Daar staat tegenover dat door de herinrichting van deze straten met minder

hoogteverschillen en minder fysieke barrières en nauwelijks gemotoriseerd verkeer het mogelijk wordt om bij een calamiteit de Gelkingestraat of Oosterstraat in beide richtingen te benaderen. Zo kunnen hulpverleningsdiensten afhankelijk van de situatie de snelste of meest optimale route kiezen naar de Grote Markt of andere gebieden in de binnenstad.

Standplaatsen, kiosk en markt

Het inrichtingsplan maakt ruimte voor een groepsopstelling van de standplaatsen, zodat geprofiteerd kan worden van elkaars aantrekkingskracht en hiermee een actieve plek op het plein aan de noordzijde ontstaat. De verplaatsing gaat gepaard met een nieuwe kijk op de vormgeving. Hierbij is het uitgangspunt dat voor de standplaatsen op de Grote Markt in principe dezelfde eisen gelden als voor standplaatsen elders in de gemeente. De maximale formaten van de kramen worden opnieuw vastgesteld, de kramen zullen daadwerkelijk mobiel moeten zijn en 's avonds weggereden worden. Bovendien worden nadere eisen aan de verschijningsvorm gesteld (materiaal/kleur, geen uitstalling of eigen terras, indien mogelijk minimaal aan twee zijden geopend). Een en ander wordt vastgelegd in het geactualiseerde standplaatshoudersbeleid van de gemeente en in een separaat beeldkwaliteitsplan. Besluitvorming over het standplaatshoudersbeleid loopt gelijk op met besluitvorming over de Grote Markt, zodat de samenhang geborgd is. De uitwerking van het beeldkwaliteitsplan is reeds gestart en wordt ruim voor oplevering herinrichting Grote Markt vastgesteld. Onderdelen van het beeldkwaliteitsplan die voor ondernemers van belang zijn worden in overleg met de ondernemersvereniging Grote Markt opgesteld.

De markt zal conform de intentie vanuit de visie warenmarkt verhuizen naar de Vismarkt. Wel blijft een eenzijdige snackstraat aan de zuidzijde van het Stadhuis onderdeel vormen van het plein.

Onderzocht is of verplaatsing van de kiosk tot een betere indeling van de ruimte zou kunnen leiden. De conclusie is dat het mogelijk is gebleken de kiosk op de huidige plek te behouden en zo in te passen in het plan. Wel zullen we ten aanzien van uitstallingen en gebruik lichtreclame, nadere eisen stellen.

Terrassen

In het inrichtingsplan is het verder mogelijk gebleken de terrassen van de horeca op de meeste plekken op basis van ongeveer dezelfde vierkante meters terug te brengen, zij het in een iets gewijzigde vorm/locatie. Aan de zuidwestzijde van het plein wordt het idee van de gemende zone in de praktijk toegepast, waarbij het terras voornamelijk bestaat uit een permanent deel en aan de binnenzijde van het plein een flexibel deel heeft dat bij evenementen kan worden verwijderd. Aan de zuidoostzijde beperken we ons tot de permanente zone, om zo publiek zitten mogelijk toe te kunnen voegen (ook in verband met de snackstraat) en meer doorgangruimte te creëren. Op het Waagplein leidt de wens voor meer verblijfskwaliteit en het toevoegen van een waterelement tot het in beperkte mate terugbrengen van de beschikbare ruimte voor terrassen. Aan de uitstraling en vormgeving van de terrassen zal in het genoemde beeldkwaliteitsplan eveneens nieuwe eisen worden gesteld.

Verlichting

De toepassing van dynamische verlichting van het plein zorgt behalve voor veiligheid, ook voor extra sfeer in de avond en de nacht. Daarbij is er bewust voor gekozen ook een nieuwe vorm van belichting van het Stadhuis en de Martinatoren te betrekken.

4. Een voetgangersplein

We richten ons bij de inrichting in de eerste plaats op de meest kwetsbare verkeersdeelnemer: de voetganger. Door volop ruimte te bieden en rondom het plein een comfortzone aan te leggen.

Toegankelijkheid

Toegankelijkheid voor mensen met beperkingen en ouderen organiseren we op de meeste plekken langs de gevels, volgens goed Gronings principe en zo veel mogelijk zonder hoogteverschillen in de bestrating. Uitstallingen en terrassen aan de gevel mogen alleen binnen de contour van stoepen aan de gevel, waarmee de loopzone ernaast gevrijwaard wordt van objecten. Deze comfortzone, robuust van 6 m breedte en voorzien van geleidelijnen voor blinden en slechtzienden, loopt rondom het plein, sluit aan op de trottoirs van de aangrenzende straten en biedt 24/7 toegankelijkheid voor iedereen. Ook bij evenementen op het plein. De Grote Markt huisvest (in de kiosk) ook een mindervalidentoilet. Deze blijft ook in de nieuwe situatie als voorziening bestaan. Samen met de aanpak van het plein willen we onderzoeken hoe we de

vernieuwing van dit MIVA-toilet kunnen oppakken. Daarvoor gaan we gezamenlijk met de werkgroep Toegankelijk Groningen onderzoeken wat er nodig is om de toiletvoorziening te verbeteren.

...met ruimte voor de fietser

Naast de voetganger is en blijft ook de fietser een belangrijke gebruiker van het plein. De Grote Markt is een belangrijke schakel in het fijnmazige fietsnetwerk van de binnenstad, zowel in oost- west richting als noord-zuid. Nadenken over alternatieve routes voor de fiets voor de drukke momenten doen we op de schaal van de gehele binnenstad. In het PvE hebben we al de keuze gemaakt om het fietsverkeer zoveel mogelijk te bundelen over het plein in twee noord-zuidroutes. Voor de oost-westroute is het alternatief gekozen via de Rode Weeshuisstraat-Kreupelplein. Fietsers kunnen in principe overal (mede) gebruik maken van de ruimte als gast, maar er wordt middels de inrichting, de situering van terrassen, de plaatsing van meubilair, standplaatsen, bomen en bijvoorbeeld water-elementen en kleine hoogteverschillen, gestuurd op waar fietsers zich vrijuit kunnen bewegen. Door te voorzien in twee fietsroutes over de Grote Markt wordt enerzijds de fietsdruk over het plein verdeeld en blijven anderzijds bestemmingen in de aansluitende straten van de Grote Markt per fiets goed bereikbaar. Bij grote evenementen zal de route voor het Stadhuis worden afgesloten.

De noordzijde van de Grote Markt wordt gedurende een groot deel van de dag het domein van de voetganger. Bomen, zitmeubilair, verkooppunten voor standplaatshouders en vooral de aanwezigheid van voetgangers dragen eraan bij dat fietsers een sneller alternatief kiezen via de Rode Weeshuisstraat. Op rustige momenten, bijvoorbeeld vroeg in de ochtend en 's nachts, is het geen probleem dat fietsers en voetgangers samen van deze ruimte gebruik maken.

Nieuwe fietsparkeren

Om optimaal op de Grote Markt te kunnen verblijven en het plein voor alle gebruikers toegankelijk en bereikbaar te houden gaan we voor de Grote Markt uit van het nieuwe fietsparkeren. Ten noorden van de Grote Markt wordt onder het Groot Handelshuis een grote fietsparkeervoorziening gerealiseerd. Deze fietsparkeervoorziening sluit rechtstreeks aan op de fietsroutes over de Grote Markt. Voor kortstondig fietsparkeren, bijvoorbeeld voor een snelle boodschap, blijven fietsparkeervoorzieningen beschikbaar in de Gelkingestraat, Oosterstraat en Kwinkenplein. Tezamen met de fietsparkeervoorziening onder het Forum is er veel fietsparkeerruimte beschikbaar in de directe omgeving van de Grote Markt.

Bevoorrading

Aan de Grote Markt zitten verder diverse functies die bevoorrad kunnen worden via de gemengde zone. De nieuwe inrichting heeft ook gevolgen voor de routing van het bevoorradende verkeer. Bevoorradingroutes van en naar de aansluitende straten blijven op verschillende wijzen mogelijk.

Taxi's

Voor autoverkeer is geen ruimte meer en daarom zal ook de taxistandplaats van de Grote Markt verdwijnen. Enkel de WMO-taxi kan nog van de Grote Markt gebruik maken. Gemotoriseerd bevoorradend verkeer zal alleen gedurende de venstertijden gebruik mogen maken van de Grote Markt. Voor taxigebruikers betekent dit dat er naar alternatieven wordt gezocht om dichtbij het autovrije kernwinkelgebied en uitgaansgebied in of uit een taxi te stappen. Daarbij kijken we in eerste instantie naar de omgeving Kreupelstraat en het Gedempte Kattendiep.

5. Een klimaat-adaptief plein

De Grote Markt kleurt rood op de kaart van de hittestress-test, op zeer warme dagen is er behoefte aan schaduw. Bomen op het plein dragen bij aan verkoeling, en kunnen tegelijkertijd ook een grote bijdrage leveren aan de beleving of biodiversiteit. Door de bomen niet te spreiden in de open pleinruimte, maar deels juist te concentreren op één plek, ontstaat een krachtige, eigentijdse ruimtelijke toevoeging die qua klimaatverbetering veel meer oplevert dan individuele bomen. Ruimtelijk blijft de open pleinruimte grotendeels leeg rondom het blok met bomen tussen het stadhuis en de oostwand. De bomen maken tegenover het stadhuis een plek onder een transparant, maar aaneengesloten bladerdak, waarmee het klimaat zeer gebaat is. De schaduwpartij, versterkt door minder instraling op de grond onder het bladerdak, levert aanzienlijke winst in de gevoelstemperatuur op het plein. De bomen staan in halfverharding, waardoor water in de bodem kan dringen. Naast de 24 bomen in de cluster van de bomengroep worden verder over het plein nog eens 13 bomen toegevoegd.

Waterkringloop

De nieuwe Grote Markt gaat meedoen in het beter beheersen van de waterkringloop. Het (schoner) dakwater van het stadhuis wordt opgevangen en kan in droge tijden ten goede komen aan de bomen. Extra voorzieningen ondergronds - en waar mogelijk bovengronds - worden gebruikt om het overtollige hemelwater bij zwaar regenval vertraagd af te voeren naar de boezem van de Diepenring, via de St. Jansstraat. Voor de waterspeelplaats aan de noordkant van het plein gebruiken we schoon opgepompt grondwater. Alleen voor drink-en tappunten gebruiken we leidingwater.

Omdat de Grote Markt op (bijna) het hoogste punt van de binnenstad ligt, is de afstroom van hemelwater in het ontwerp voor het plein opgenomen. Vertraging van afstroom en buffering van hemelwater helpen wateroverlast in lagere delen van de binnenstad te voorkomen. Het hoogtepunt wordt op het plein verlegd, zodanig, dat er meer afstroom naar het noordelijk deel van het plein plaatsvindt. Hier wordt het noordelijk deel van de gemengde zone enigszins hol gelegd, zodat water zich kan verzamelen, om vertraagd aan de oppervlakte afgevoerd te worden, via de St Jansstraat richting Diepenring. Het watervlak van het grote speel element zorgt in combinatie met stromend water, spuiters of een mistwolk voor verkoeling op zeer warme dagen.

De bestrating wordt uitgevoerd in verharding met een open voeg, zodat water deels kan worden opgenomen. Met de keuze voor een lichtere kleur bestrating kan de opwarming op het plein en omgeving mede worden beperkt, het zogenaamde 'albedo'-effect.

Beheer

Het beheer van het plein ligt in de 'oude' situatie al op het hoogste onderhoudsniveau. Dat zal in de toekomst ook nodig blijven. De ordening aan de hand van het circus maximus (spina) biedt voor de reiniging van het plein een overzichtelijke situatie. Bij de materialisatie van het plein zijn zaken als duurzaamheid en stroefheid onderdeel van de keuzecriteria geweest. Het beheer zal in de toekomst intensiever zijn vanwege de toevoeging van bomen en mogelijk door de toevoeging van halfverharding onder de bomengroep. Ook de toepassing van zitelementen in de ruimte vraagt om extra aandacht voor onderhoud en beheer. Dit geldt eveneens voor de ondergrondse wateropvangvoorzieningen en bovengrondse waterelementen. Voor de onderdelen die nieuw en niet regulier zijn op de grote markt, zoals het waterelement met installaties, het watertappunt de bomen in de bomengroep en op het plein, verzorgen we vanuit het project het opstarten van het beheer, door hierover afspraken te maken met de leveranciers van deze onderdelen. De middelen hiervoor zitten in het project. Het reguliere beheer zoals de dagelijkse reiniging, ledigen en schoonhouden van afvalbakken, het beheer van riolering en verhardingen welke nu ook al plaats vindt op het plein, komen uit de bestaande middelen van Stadsbeheer.

In bijlage 1 vindt u een publieksversie van het inrichtingsplan. In bijlage 2 is het conceptinrichtingsplan opgenomen, zoals deze op 7 september jongstleden door het college is vastgesteld. Bijlage 3 bevat een addendum met aanpassingen en nadere detaillering op basis van het conceptinrichtingsplan. Bijlagen 2 en 3 vormen zo samen het definitieve inrichtingsplan.

Maatschappelijk draagvlak en participatie

In de eerste fase van de herinrichting van de Grote Markt, het opstellen van het Programma van Eisen (PvE), hebben we iedereen volop in de gelegenheid gesteld om ideeën, meningen en reacties aan te dragen. Zo organiseerden we verschillende proeftuinen, was er een online talkshow en haalden we reacties op tijdens diverse Let's Gro-festivals. Daarnaast konden inwoners via het participatieplatform op jouwgrotemarkt.groningen.nl reageren op vragen als 'Wat betekent de Grote Markt voor jou?' en 'Hoe maken we van de Grote Markt een gezellig ontmoetingsplein?' Van dit participatietraject is een verslag gemaakt dat gelijktijdig met het PvE is vrijgegeven.

De vaststelling van het PvE hebben we breed gecommuniceerd via de pers, de Gezinsbode, de website Ruimte voor Jou en de sociale kanalen van de Gemeente Groningen. Ook creëerden we een virtuele ruimte van de Grote Markt, waar bezoekers over het plein rond konden lopen, op verschillende informatiepunten konden klikken, vragen konden stellen en diverse video's konden bekijken.

In de eerste helft van 2021 is het PvE uitgewerkt tot een concept-inrichtingsplan. Gedurende deze periode zijn er vele gesprekken gevoerd met stakeholders als ondernemers en in het bijzonder de

ondernemersvereniging Grote Markt, alle standplaatshouders, de Werkgroep Toegankelijk Groningen, hulpverleningsdiensten en evenementenorganisaties. Na de vrijgave van het concept-inrichtingsplan in september 2021, zijn deze gesprekken vervolgd. Voor de taxibranche hebben we daarnaast een speciale op hen gerichte campagne opgezet via LinkedIn en informatieborden bij taxistandplaatsen.

De vrijgave van het concept-inrichtingsplan is opnieuw breed naar de stad gecommuniceerd. Zo organiseerden we een persconferentie, plaatsten we een artikel in de Gezinsbode, stuurden we berichten via de sociale kanalen van de Gemeente Groningen en werd de virtuele ruimte van de Grote Markt geüpdatet met de nieuwste informatie. Daarnaast hebben we van 13 t/m 27 september grote billboards op de Grote Markt geplaatst, waarop voorbijgangers konden zien hoe de plek waar zij op dat moment stonden, er in de toekomst uit komt te zien. Op de bouwschutting van het Stadhuis hangen de komende tijd nog panelen waar voorbijgangers informatie vinden over de uitgangspunten van het concept-inrichtingsplan en waar ze impressies van de 'nieuwe' Grote Markt kunnen bekijken. Via het participatieplatform op jouwgrotemarkt.groningen.nl konden inwoners in september bovendien reageren op de vraag 'Wat vind jij van het concept-inrichtingsplan?' De reacties op deze vraag waren overwegend positief. Waar mogelijk zijn de reacties en suggesties verwerkt in het voorliggende inrichtingsplan. Er hebben verder verschillende rondes met gesprekken plaatsgevonden met stakeholders zoals de standplaatshouders en ondernemers vanuit de horeca. Een greep uit de belangrijkste externe gesprekken over de afgelopen periode:

07-10-2020	Uitbater Kiosk
07-10-2020	Eigenaar Bloemenkraam
07-10-2020	Eigenaar Poffertjeskraam
06-10-2020	Eigenaar Oliebollenkraam
06-10-2020	Eigenaar IJskraam Stadhuis
06-10-2020	Eigenaar IJskraam V&D
14-10-2020/15-10-2020	Proeftuindagen, vele gesprekken met bezoekers, bewoners, ondernemers, pers, etc.
06-11-2020	Let's Gro live stream
16-11-2020	Werkgroep Toegankelijk Groningen
13-04-2021	Stakeholdersoverleg (waaronder KHN, GCC, Forum, Fietsersbond, Marketing Groningen, etc)
17-07-2021	Uitbater Kiosk
28-07-2021	Eigenaar Poffertjeskraam
16-08-2021	Eigenaar Poffertjeskraam
30-08-2021	KHN/vertegenwoordigers ondernemersvereniging Grote Markt
06-09-2021	Eigenaar Poffertjeskraam
13-09-2021	Uitbater Kiosk
20-09-2021	KHN/ vertegenwoordigers ondernemersvereniging Grote Markt
20-09-2021	Werkgroep Toegankelijk Groningen
20-09-2021	Hulpverleningsdiensten Brandweer, politie, ambulancezorg
21-09-2021	Stakeholdersoverleg waaronder KHN, GCC, Forum, Fietsersbond, Marketing Groningen, etc)
22-09-2021	Eigenaar bloemenkraam
27-09-2021	Ondernemers Waagplein
27-09-2021	Eigenaar Oliebollenkraam
27-09-2021	Eigenaar IJskraam V&D
27-09-2021	Eigenaar IJskraam Stadhuis
04-10-2021	KHN/ vertegenwoordigers ondernemersvereniging Grote Markt
06-10-2021	ESNS
11-10-2021	Ondernemers Waagplein
11-10-2021	Talamini& Der Witz
14-10-2021	KHN/ Ondernemersvereniging Grote Markt/ Gran Theater
26-10-2021	Hulpverleningsdiensten
28-10-2021	De Kosterij

Door enkele standplaatshouders en sommige horecaondernemers zijn zorgen geuit over de aanstaande veranderingen. Met hen is regelmatig contact om hen voor te bereiden op de nieuwe situatie. Waar dat

mogelijk is zullen we ook in de uitvoeringsfase rekening houden met een ieders wensen, maar wel met behoud van de ambities zoals neergelegd in het inrichtingsplan en het staande beleid en regelgeving als voorwaarden. Met betrekking tot het inrichtingsplan zelf is opnieuw gekeken naar de positie en functie van het waterelement (en is deze iets speelser gemaakt) en de inrichting van het Waagplein (met de toevoeging van ook hier een waterelement en een boom). Ook is besloten de flexibele zone aan de zuidwestkant van het plein los te laten. Vervolgens is de omvang van de terrassen aan de permanente kant (gevelkant) vergroot om het verlies van terrasruimte op deze plek te voorkomen.

Financiële consequenties

Om de herinrichting van de Grote Markt effectief en doelmatig te realiseren wordt het project uitgevoerd in meerdere fases. Elke fase wordt afgesloten door besluitvorming in de Raad of andere mijlpaal. In 2020 stond de totstandkoming van het programma van eisen (PvE) centraal, waarbij deze fase doorlopen is binnen het 1e voorbereidingskrediet van € 700.000,--.

Het jaar 2021 stond grotendeels in het teken van het maken en vaststellen van het feitelijke ontwerp en definitieve inrichtingsplan, waarna begin 2022 gestart kan worden met de werkzaamheden. Voor de ontwerpfase is door de Raad een 2e voorbereidingskrediet van € 900.000,-- beschikbaar gesteld. Daarmee komt het totaal verstrekte krediet voor de voorbereiding- en ontwerpfase op € 1.600.000,--.

Op basis van het inrichtingsplan is de inrichtingsraming opgesteld. De totale kosten voor de herinrichting van de Grote Markt zijn geraamd op € 14.000.000,--, inclusief plan -en voorbereidingskosten. Dit past binnen de Een samenvatting van de kostenraming is als bijlage 1 opgenomen bij dit raadsvoorstel, waarbij geheimhouding wordt opgelegd omdat de openbaarheid van financiële gegevens de belangen van de gemeente kan schaden.

Voorgesteld wordt dit totaalbedrag (voorbereiding, ontwerpfase en uitvoeringsfase) grotendeels te dekken uit de structurele middelen t.b.v. het Uitvoeringsprogramma Binnenstad. Deze structurele en enkele incidentele middelen tellen momenteel op tot een investeringsruimte van ca. € 68,0 miljoen.

In 2022 is binnen Stadsbeheer budget gereserveerd ten behoeve van onderhoud verlichting. Doordat de Grote Markt nu volledig heringericht gaat worden, komt dit onderhoudsbudget vrij ten behoeve van deze herinrichting. Voorgesteld wordt een bedrag van € 50.000,-- te storten in de bekleemde reserve en ter dekking van het uitvoeringskrediet voor de herinrichting in te zetten.

Daarnaast is er vanuit het Uitvoeringsprogramma Groen een bijdrage van € 500.000,-- toegezegd ten behoeve van vergroening bij de herinrichting van de Grote Markt, echter in de vorm van structurele dekking. Om deze bijdrage in de begroting te verwerken stellen wij voor deze structurele middelen die worden ingezet ten behoeve van het Groen, over te brengen naar het binnenstadsprogramma budget.

Op basis van de totale raming van de inrichtingskosten stellen wij voor om een uitvoeringskrediet beschikbaar te stellen van € 12.400.000,-- en deze te dekken uit onderstaande bronnen en programma's.

Totaaloverzicht herinrichting Grote Markt		Jaarlijkse kapitaallasten <i>(afschrijving 40 jaar / 1,5% rekenrente)</i>
1 ^e voorbereidingskrediet (raadsbesluit mei 2020) <i>Uitvoeringsprogramma Binnenstad (struct. middelen)</i>	€ 700.000,--	€ 28.000,--
2 ^e voorbereidingskrediet (raadsbesluit jan. 2021) <i>Uitvoeringsprogramma Binnenstad (struct. middelen)</i>	€ 900.000,--	€ 36.000,--

Uitvoeringskrediet		
<i>Uitvoeringsprogramma Binnenstad (struct. middelen)</i>	€ 11.850.000,--	€ 474.000,--
	€ 500.000,--	€ 20.000,--
<i>Uitvoeringsprogramma Groen (overbrengen naar Binnenstadsprogramma budget)</i>		
	€ 50.000,--	€ 2.000,--
<i>Bijdrage Stadsbeheer – Verlichting (via bekleemde res.)</i>	€ 12.400.000,--	€ 496.000,--
Totaal	€ 14.000.000,--	€ 560.000,--

Op basis van verwachte levensduur van de herinrichting is in bovenstaande berekening een afschrijvingstermijn van 40 jaar gehanteerd. Bij de daadwerkelijke activering van de investering wordt voor verlichting een afschrijvingstermijn van 20 jaar en een voor straatmeubilair (niet zijnde natuursteen banken) 10 jaar gehanteerd.

De jaarlijkse kapitaallasten gemoeid met dit uitvoeringskrediet bedragen ca. € 496.000,-- op basis van afschrijving over 40 jaar en een rekenrente van 1,5%. Inclusief de twee al toegekende voorbereidingskredieten bedragen de kapitaallasten voor de totale kosten herinrichting Grote Markt van € 14.000.000,-- in totaal ca. € 560.000,-- op jaarbasis.

Bij de behandeling door uw raad van het programma van Eisen op 27 januari jongstleden heeft het college aangegeven niet te gaan werken met scenario's, maar met een heldere kostenraming zodat inzicht wordt gegeven in verschillende keuzes die zijn gemaakt. In de bijlage treft u deze aan.

Met dit voorstel verwerken we het totale investeringskrediet in de begroting. Dit levert de volgende begrotingswijzigingen op.

Begrotingswijziging 2022									
uitvoeringskrediet Grote Markt									
Betrokken directie(s)	Stadsontwikkeling, Stadsbeheer								
Naam voorstel	uitvoeringskrediet Grote Markt								
Besluitvorming (orgaan + datum)	raad								
Incidenteel / Structureel	I								
Soort wijziging	Exploitatie								
Financiële begrotingswijziging							Bedragen x 1.000 euro		
Deelprogramma	Programma	Directie	I/S	Lasten	Baten	Saldo voor res. mut.	Toev.res.	Ontfr. res.	Saldo na res. mut.
02.1 Kwaliteit van de leefomgeving	02 Leefomgeving en Veiligheid	Dir. Stadsbeheer	I	-50		50			50
01.2 Mobiliteit	01 Economie en Ruimte	Dir. SO Ontwikkeling en Uitv.	I			0	50		-50
TOTALEN BEGROTINGSWIJZIGING				-50	0	50	50	0	0

Begrotingswijziging Investerings 2022									
uitvoeringskrediet Grote Markt									
Betrokken directie(s)	Stadsontwikkeling								
Naam voorstel	uitvoeringskrediet Grote Markt								
Besluitvorming (orgaan + datum)	raad								
Incidenteel / Structureel	I								
Looptijd	2022-2023								
Soort wijziging	Investerings								
Financiële begrotingswijziging							Bedragen x 1.000 euro		
Deelprogramma	Programma	Directie	I/S	Lasten	Baten	Saldo te activeren			
01.2 Mobiliteit	01 Economie en Ruimte	SO Ontwikkeling en Uitv	I	12.600		12.600			12.600
TOTALEN BEGROTINGSWIJZIGING						12.600	0		12.600

Het plan past in het totale uitvoeringsplan binnenstad. Van het totale investeringsvolume van € 68,0 miljoen voor uitvoeringsplan Binnenstad is momenteel nog ca. € 44,6 miljoen beschikbaar ter dekking van

projecten. Bij de actualisatie van de Binnenstadsvisie en het Uitvoeringsprogramma Binnenstad zullen we u hierover nader informeren.

Op dit moment is niet zeker of de herinrichting van de Grote Markt leidt tot hogere beheer- en onderhoudskosten. Mocht dit het geval zijn, dan wordt dit gedekt uit de areaal omvorming en -uitbreidingsbudgetten.

Risicoparagraaf

Door met dit voorstel in te stemmen verstrekt de gemeenteraad het krediet voor de totale voorbereiding en uitvoering van het inrichtingsplan voor de herinrichting van de Grote Markt. In deze paragraaf geven wij een korte uiteenzetting van de wijze waarop zowel inhoudelijk als procesmatig uitvoering wordt gegeven aan het beheersen van de kansen en risico's.

Stand van zaken

Het proces van planvorming, de nadere uitwerking en verdere detaillering van de inrichting is een intensief traject geweest. Door middel van uitvoerige en zorgvuldige inspraak en participatie zijn de uitgangspunten voor de uiteindelijk inrichting opgehaald en geformuleerd. Proces en fasering spelen hierbij een belangrijke rol. Keuzes die zich normaliter later in het proces voordoen zijn in het proces voor de Grote Markt zoveel als mogelijk naar voren gehaald. Dit om de overlast tijdens de uitvoering voor de Grote Markt en de stad zoveel als mogelijk te minimaliseren. Onzekerheden willen we zoveel als mogelijk uitsluiten. Informatievoorziening en communicatie met de omgeving is hierbij belangrijk. We blijven hier ook in het vervolg op inzetten.

Contractvorming en uitvoering

Tijdens het proces van contractvorming zullen we specifieke selectiecriteria formuleren die toegespitst zijn op de herinrichting, zoals kwaliteit en omgevingsmanagement. Wij kiezen ervoor om problemen en oplossingen pro actief aan de voorkant te signaleren en te bespreken met onze toekomstige uitvoeringspartij(-en). Insteek is om het aantal partijen dat gedurende de uitvoering werkzaam is zoveel mogelijk te beperken.

Flexibiliteit in prijs en kwaliteit

Om te kunnen sturen op geld is het noodzakelijk om keuzes voorhanden te hebben. Daarom is het voornemen om een aantal kwalitatieve onderdelen buiten de aanbesteding te houden mits technisch en praktisch uitvoerbaar. Er wordt hier gewerkt aan een keuzelijst. In de bestekfase zullen we de inhoud hiervan verder afbakenen.

Planning en control

In het kader van de P en C cyclus leggen wij verantwoording af over tijd, kwaliteit en geld. De uitvoering van de Grote Markt komt structureel aan de orde in de reguliere rapportages.

Financiële weerbaarheid

In het totale budget zijn middelen gereserveerd om tegenvallers of wijzigingen op te vangen. Op detailniveau houden we rekening met een post onvoorzien over de uitvoeringskosten om wijzigingen op te kunnen vangen. Daarnaast reserveren we een budget om niet voorziene kosten te dekken. Om continu zicht te houden op de risico's werken we met een risicodocument. Hierin leggen we vast welke risico's we verwachten, wat de impact kan zijn en hoe we hier sturing op kunnen geven. We kwantificeren de risico's en beoordelen in hoeverre er bijstellingen moeten plaatsvinden. Indien blijkt dat er kwaliteitstoevoegingen gedaan kunnen worden dan zullen we de gemeenteraad betrekken in het maken van deze keuzes.

Overige consequenties

De herinrichting van de Grote Markt staat niet op zichzelf, maar is, als belangrijk project binnen de binnenstadsaanpak Ruimte voor Jou, bepalend voor andere ontwikkelingen in ons stadshart. Daarbij kijken we in het vervolgtraject ook naar de hoeken en toegangen van het plein. In vervolgprojecten pakken we aansluitend ook de omliggende straten aan, zoals de Oosterstraat, de Gelkingestraat, Vismarkt,

Ebbingestraat, de Kreupelstraat, het Kwinkenplein en de Rodeweeshuisstraat. Wanneer we met de Vismarkt aan de slag gaan, zal de markt tijdelijk verhuizen naar de Grote Markt. In verband met fietsroutes en bushalteringen is eveneens het Gedempte Zuiderdiep een project waar, eerst met een tijdelijke inrichting, aan gewerkt moet worden, zodat bussen daar in de toekomst voldoende ruimte hebben voor haltering. De uitwerking hiervan nemen we mee in de actualisatie van het binnenstadsprogramma.

Vervolg

Na vaststelling van het inrichtingsplan en akkoord op de kredietaanvraag voor uitvoering, nemen we de uitvoering ter hand. Dit werken we uit in een uitvoeringsplan waarbij ook het genoemde beeldkwaliteitsplan wordt afgerond. In de eerste helft van 2022 zou dan gestart kunnen worden met de werkzaamheden. De planning is om in 2023 het plein heringericht te hebben met daarbij een toegepast kader voor het gebruik van de openbare ruimte op het plein. De tijd tot 2023 biedt ons dan ook de gelegenheid dit kader, in afstemming met belanghebbenden en waar nodig met collegebesluiten, verder te detailleren.

Lange Termijn Agenda

De Grote Markt staat op de LTA.

2021	Q4			Herinrichting Grote Markt	R&W	v. der Schaaf
------	----	--	--	---------------------------	-----	---------------

Met vriendelijke groet,
burgemeester en wethouders van Groningen,

burgemeester,
Koen Schuiling

secretaris,
Christien Bronda

Dit raadsvoorstel is elektronisch aangemaakt en daarom niet ondertekend.

Klik hier voor het ONTKOPPELEN van de velden. Je kunt dit document dan vrij bewerken. Alle

hulpteksten worden verwijderd. BIJ VERSTUREN naar DIV via het HUISSTIJLMENU MOET DE SJABLOON ONTKOPPELD ZIJN anders krijgt u een leeg document terug.